

ЗАГАЛЬНОУКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ – ГОЛОВНИЙ ОБ’ЄКТ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Анотація

В аналітичній записці аналізуються концепції та практики заперечення і розмивання загальноукраїнської національної ідентичності як визначальні складові гібридної війни Росії проти України. Обґрунтовується роль української ідентичності у протидії російській агресії, деконструкції міфів гібридної війни. Окреслюються шляхи, чинники та механізми зміцнення української ідентичності в контексті подолання сепаратистських практик та ідей федералізації України, консолідації та модернізації суспільства, реалізації національних інтересів держави та забезпечення її безпеки.

ЗАГАЛЬНОУКРАЇНСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ – ГОЛОВНИЙ ОБ’ЄКТ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Однією з найголовніших цілей гібридної війни Росії проти України є зміна ідентичності українських громадян, яку Російська Федерація намагається реалізувати впродовж останніх десятиріч. Інструментами досягнення цієї мети стали ідеї «русского мира», слов'янської єдності та євразійства, спільної історії та долі, широка пропагандистська кампанія формування у росіян, у вихідців із СРСР будь-яких національностей ставлення до української державності як до штучного утворення.

Саме невизнання права українців на самовизначення через використання московською владною елітою нарративу «розпад Радянського Союзу був найбільшою трагедією ХХ століття» лежить нині в основі російської політики щодо України.

Зусилля РФ, спрямовані на послаблення або «розмивання» української ідентичності, генерують сепаратизм, виносять на поверхню ідеї федералізації України. У той же час ці дії стимулюють прагнення сусідніх держав побудувати в Україні свої національні автономії, активізуючи проблеми окремих національних меншин шляхом використання їх рядом зарубіжних політиків у якості зручного інструментарію для реалізації своїх власних інтересів за рахунок українців. Наприклад, так звана «русинська проблема», зростання напруги у відносинах України з низкою держав-сусідів через зміни вітчизняного освітнього законодавства, актуалізацію проблем інтерпретації спільного минулого тощо).

Слабкість національної ідентичності призводить і до зростання привабливості для представників етнічних груп, що компактно проживають у прикордонних регіонах України, ідентифікувати себе з народами сусідніх держав, а для багатьох суміжних держав – до спокуси розробки сценаріїв «захисту співвітчизників» на території України. Зокрема, для кожної з країн, що виступили з критикою нового Закону України «Про освіту», використання прикордонного співробітництва є важливим аргументом при контактах із владою України, і далеко не завжди це обмежується науково-культурною співпрацею.

Українська ідентичність є визначальною засадою становлення демократичних основ життя суспільства та **національної держави**, якою відповідно до документів ООН і ЮНЕСКО є Україна (національна держава – це така держава, в якій титульний етнос становить 67 % населення. Згідно опитування Центру імені О. Разумкова, здійсненого у квітні 2017 р., абсолютна більшість громадян України (92 %) вважають себе етнічними українцями, 6 % – етнічними росіянами, 1,5 % віднесли себе до інших етносів)¹.

---

¹Більше 90% громадян вважають себе етнічними українцями. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dt.ua/UKRAINE/bilshe-90-gromadyan-vvazhayut-sebe-etnichnimi-ukrayincyami-239470_.html

Однак зарано стверджувати, що проблема становлення української ідентичності громадян вирішена повністю.

Довідково: Згідно соціологічних опитувань Центру Разумкова за 2016 р., в ієрархії ідентичностей найбільш важливим для громадян України й понині залишається їх позиція в сім'ї. Друге-четверте місце посідають такі показники ідентичності людини: її нинішня чи попередня професія; її вікова група (а значить і стан здоров'я, і працездатність); її гендерна належність (що теж впливає на характер зайнятості). Лише п'яту позицію в ієрархії цінностей посідає ідентифікація себе як громадянина України. Шосту та сьому позицію посідають такі ознаки, як «національність» і «належність до України як країни, в якій я живу». Останні (восьме-десяте) місця в ієрархії цінностей посідають: класова належність; релігійна належність чи ставлення до релігії; політичні симпатії до певної партії, групи чи руху². Окрім того ще й сьогодні близько 7% опитаних респондентів мають радянсько-пострадянську, європейську, космополітичну (громадянин світу) ідентичність. Ще 30% опитаних ідентифікували себе з місцем проживання-містом або районом (малою батьківщиною)³.

Необхідно зауважити, що ідентифікація себе як громадян України меншою мірою притаманна жителям Східного регіону (52%) та Донбасу (45%), хоча і в цих регіонах вона є переважальною. Сумарна частка тих, хто ідентифікує себе, насамперед, з регіоном чи поселенням, у цих двох регіонах є вищою (на Донбасі – 39%, на Сході – 38%), ніж в інших регіонах (30-31%)⁴.

Більша частина жителів (51%) підконтрольних Україні районів Донецької та Луганської областей теж ідентифікують себе як громадяни України, ще третина (34%) – більш схильні визначати себе як жителів певних міста, села чи регіону. Про це свідчать результати соціопитування фонду Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва. Національна ідентичність значно перевершує регіональну в Луганській області (62% проти 22%), тоді як у Донецькій області носіїв регіональної ідентичності трохи більше, ніж національної (47% проти 40%)⁵. На думку Е. Джапарової громадянами «ЛНР» чи «ДНР» на окупованих територіях вважають себе 18%. Більшість же людей на цих територіях – 78% – живуть в атмосфері небезпеки кожного дня⁶, що, безумовно, вимагає від цих людей прилаштуватися до ситуації для того, щоб просто вижити.

Зауважимо, що кремлівські політтехнологи продовжують використовувати ОРДЛО як майданчик для нівеляції загальнонаціональної ідентичності громадян України, пропаганди ідей, спрямованих на поглиблення існуючих регіональних, культурно-історичних, ціннісних «ліній розколу» в українському суспільстві, використовуючи «мову ненависті»,

²Особливості ідентичності громадян України: проблеми та перспективи консолідації суспільства. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://razumkov.org.ua/upload/Identi-2016.pdf>

³Вважають себе громадянами СРСР близько 3% українців. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dt.ua/UKRAINE/vvazhayut-sebe-gromadyanami-srsr-blizko-3-ukrayinciv-231941_.html

⁴Особливості ідентичності громадян України: проблеми та перспективи консолідації суспільства. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://razumkov.org.ua/upload/Identi-2016.pdf>

⁵Громадська думка населення Донбасу: липень–2017. . [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dif.org.ua/article/gromadska-dumka-naselennya-donbasu-lipen2017>

⁶"Заглушки" і дотації ТБ: у МІП розглядають три стратегії щодо окупованого Донбасу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.5.ua/suspilstvo/zahlushky-i-dotatsii-tb-u-mip-rozghliadaiut-try-stratehii-shchodo-okupovanoho-donbasu-151379.html>

тиражуючи негативні етнічні, мовні, расові, гендерні, конфесійні стереотипи. Це стосується не тільки населення ОРДЛО та прилеглих до них територій, а й мешканців різних областей України. Особливо старшої вікової групи, яка більшою мірою продовжує ідентифікувати себе як «радянських людей».

Довідково: За інформацією прес-служби ГО «ДІЯ Львівщина», систематичного та спланованого характеру у Львові набувають випадки поширення серед населення сепаратистської символіки. Так, минулого тижня були зафіксовані факти поширення сепаратистської символіки з написами «Я горжусь, что я не украин» і «Люблю Донецк», а також обкладинки для паспортів та інших документів із символікою терористичного утворення, так званої, «ДНР». Зі скаргами про це до представників ГО «Об'єднання Добровольців» звернулися безпосередньо мешканці Львова. За їхніми словами така ситуація виникає не вперше. Невідомі особи або роздають сепаратистську символіку львів'янам, або залишають її в місцях масового скупчення людей. За словами керівника ГО «Об'єднання Добровольців» Олени Живко вся сепаратистська символіка, яка виявлена має дуже якісну поліграфію, друк та поширення якої вимагав залучення значних коштів⁷.

Втім саме конфлікт двох протилежних ідентичностей – проєвропейської української та «радянської» російської – засаднича передумова військової експансії Росії на терени України. Характеристиками «радянської» російської є імперіалізм та націоналізм, – одні з основних рис ідентичностей Росії та СРСР, що, на думку відомого канадського дослідника Т. Кузьо, ніколи не були відокремлені одна від одної. Саме питання ідентичності, а також кілька інших рис, на зразок особливої форми націоналізму та ставлення до Заходу як негативного «іншого», дає ключ для розуміння поведінки Росії⁸.

Небезпека конкуренції проєвропейської української та панросійської ідентичностей полягає у тому, що остання, на відміну від проєвропейської, здатна замінити українську національну ідентичність, бо механізми її конструювання формують ілюзію «нерозрізнення» цих ідентичностей через спільний багатівіковий спосіб буття, спільні життєві практики у побуті, освіті, охороні здоров'я, кар'єрному зростанні та віруваннях тощо. Феномен цього нерозрізнення вдало використовує кремлівська пропаганда у гібридній війні РФ проти України.

⁷ <http://portal.lviv.ua/news/2017/11/18/nevidomi-u-lvovi-poshiryuyut-suveniri-z-napisom-ya-gorzhus-chto-ya-ne-ukrop>

⁸ . Кузьо Т. Чому Росія щодо України поводитьсь саме так. // Країна. 2016 – № 36 (339), 22 вересня С.22.

Проявами агресивного відторгнення української ідентичності на Донбасі та в Криму є заперечення значною частиною населення символів української держави, недовіра до органів влади та державних інститутів, проросійськість геополітичних орієнтацій, «радянськість» колективної пам'яті та суспільних цінностей, втрата віри в загальне майбутнє, віра в перспективу приєднання до «стабільного» та «заможного» «русского мира» тощо. Незважаючи на велику кількість патріотів на Донбасі та в Криму, головною проблемою української держави на цих територіях залишатиметься несприйняття українського проекту через його європейський вектор.

У цілому сьогоденній стан національної ідентичності громадян України можна визначити як прийняття українцями «ідентичності відторгнення», сформульовану свого часу Л. Кучмою – *«Україна – не Росія»*. Ця несумісність існувала задовго до початку українсько-російської війни, яка лише оголила її. Більш того, «ідентичність відторгнення» сьогодні ще не вичерпала свого потенціалу. Вичерпання цього потенціалу залежить, у першу чергу, від формування ефективного інструментарію протидії медійним практикам «русского мира». Має місце тенденція об'єктивістської мімікрії багатьох російських ЗМІ у висвітленні подій в Україні: на зміну відверто антиукраїнським виданням минулих років, прийшли більш «виважені» ЗМІ, у текстах яких українські військові вже не «карателі», добровольці – не «нацисти», а український уряд вже не «київська хунта». Однак потік «виваженої» риторики містить низку потрібних Кремлю меседжів: «Україні потрібен мир за будь-яку ціну», «необхідно домовлятися з Росією», «Майдан програв», «від євроінтеграції лише негатив», «усі проблеми почалися з вигнання Януковича». Потрібно наголосити, що ця тактика набагато небезпечніша, ніж відверта антиукраїнська пропаганда. Приховані маніпуляції набагато ефективніші від прямих пропагандистських впливів.

Етап відторгнення російської ідентичності має завершитись із настанням періоду нової якості ідентичності громадян України – консолідації суспільства навколо «проекту майбутнього», який можна визначити як

«європейська Україна». Основою такого проекту має стати реальне сприйняття європейської системи цінностей та готовність України інтегруватися до європейських структур шляхом здійснення відповідних реформ.

Окрім того, в Україні і далі, після багатьох скандалів, діють проросійські ЗМІ, такі, як канал «Інтер», «112.Україна», «Newsone», інтернет-видання «Вести», «Політнавігатор», «Голос правди», «Корреспондент.net» тощо. Широко використовуються такими ЗМІ технології прикриття українофобських дискурсів та чужих смислів за рахунок їх мовної «проукраїнськості» та запрошення відомих україномовних ведучих і «корисних ідіотів».

У редакційній політиці медіа, контрольованих прокремлівськими агентами впливу, можна розгледіти єдину чітку стратегію маніпуляції, спрямовану на одну мету – провокування соціокультурної невизначеності серед громадян України та нагнітання страху, безладу та анархії в країні про що говорив Президент України у щорічному Посланні до Верховної Ради України⁹.

Це досягається виконанням кількох смислових завдань.

По-перше, відповідні ЗМІ системно гіперболізують масштаб і значення внутрішніх проблем України, применшуючи результати й значення загрози російської агресії, цілого російського впливу за часи незалежності.

По-друге, штучно, маніпулятивно розширюються межі дискусії та контекст новин – до межі абсурду, за якою непрофесійний глядач втрачає будь-які раціональні орієнтири й авторитети.

По-третє, прокремлівська медіа-мережа явно маніпулює питаннями й героями поточного порядку денного. Теми, значущість яких не відповідає об'єктивній реальності й соціологічним даним, штучно актуалізуються в ефірі, – і навпаки. Найчастіше, корупція важливіша за російську агресію.

---

⁹Порошенко в Раді згадав про молитви та приказки. . [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.depo.ua/ukr/politics/poroshenko-v-radi-zgadav-pro-molitvi-ta-prikazki-20170907635585>.

По-четверте, реваншистська медіа-мережа штучно «роздмухує» теми, які поглиблюють суспільні розбіжності й радикалізують погляди громадян.

По-п'яте, час від часу проросійський медіа-пул примітивно ретранслює кремлівську пропаганду. Наприклад, Н. Савченко регулярно навіює телеглядачам тези В. Путіна й С. Лаврова «ми все одно будемо жити в одній країні, а тому повинні почути їх (російських «сепаратистів»)». У ток-шоу М. Саакашвілі на ZIK влітку 2017 р. був сюжет з «вуличним опитуванням», в якому всі опитані підтверджували тезу ведучого: війна з Росією триває тому, що це вигідно українській владі.

Так в аудиторії цілеспрямовано формують враження про невиправну абсурдність ситуації в країні, вічну інституційну неспроможність української держави, відсутність надій і перспектив у суспільства, неминучість зростання екстремізму й насильства в Україні. Крім того, іде свідомо спланована *«гра на пониження»*, коли десятки офіційних і не дуже політологів на багатьох телеканалах, радіостанціях, на газетних шпальтах постійно і невтомно повторюють: Україна не може, Україна не має ресурсів, Україна не здатна і т.п.

Вагомою складовою «війни ідентичностей» Росії проти України є обмеження або утиск українознавчих студій та української мови в Криму та на Сході України. Парадигма «мова – національна ідентичність» є історичним конструктом, який великою мірою зумовлює існуючий поділ світу на держави-нації. Як справедливо відмічає Ю. Андрухович, «багато українців визначаються з власною ідентичністю і обирають її ознаки наче зі своєрідного меню. Чимало беруть із нього синьо-жовту символіку, тризуб, гімн. Але це все лише зовнішні ознаки українства. Внутрішня ознака – це мова»¹⁰. У мові формуються змісти, знаходять своє вираження цінності, набувають значення символи держави. Тому головною задачею зміцнення національної ідентичності та консолідації української нації є мовна, культурна та ціннісна *українізація* суспільства. Винятково важливими є

---

¹⁰Країна. 2017. - № 36(389), 21 вересня. С.3.

певні оптимальні пропорції в обсязі та часі, а також граничні межі, за які українізація не має виходити, аби не стати тотальною та примусовою. Зокрема, має йтися про певні гарантії культурного самовизначення для російськомовного населення. Відсутність таких гарантій і чітких механізмів українізації не сприятиме подоланню страху втрати ідентичності цими громадянами, які навіть найдрібніший факт реального чи уявного розширення сфери вживання української мови можуть сприймати як зазіхання на власну ідентичність. Хоча, за результатами недавнього соціологічного опитування лише 7 % респондентів заявили про порушення їхнього права вільно спілкуватися російською мовою. Тільки 1 % опитаних вважає проблемою статус російської мови в Україні¹¹.

Висновки

Українська ідентичність є визначальним засобом протидії російській агресії. Сучасна українська ідентичність постає у нових культурних та геополітичних смислах, які є однаково прийнятними для всіх громадян країни, незалежно від їхньої етнічної приналежності. Сьогодні ідентичність «українець» визначається, перш за все, ціннісними, а не етнічними чи етнокультурними критеріями.

Українська ідентичність є визначальною засадою легітимізації факту існування української держави-нації та має забезпечити появу в нашій державі загальноукраїнських смислів, значень, світоглядної парадигми, цілісності культурного простору, – усього того, що об'єднується концептом «ідентичність».

---

¹¹Як ставляться до російської мови в Україні: соціологічне опитування. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://glavcom.ua/video/yak-stavlyatsya-do-rosiyskomovnih-v-ukrajini-sociologichne-doslidzhennya-365175.html>

Визначальним пріоритетом зміцнення української ідентичності та консолідації нації є подолання на території України конкуренції панросійської та української ідентичностей.

Послаблення української ідентичності створює ряд загроз національній безпеці країни: генерує сепаратизм, актуалізує ідеї федералізації, стимулює прагнення сусідніх держав побудувати в Україні свої національні автономії.

Формування спільної загальнонаціональної ідентичності неможливе без *ідеології*, яку сповідує, відстоює та поширює держава. Відсутність національного самовизначення держави має свої наслідком те, що сьогодні російські окупанти для більшості українців і досі залишаються якщо не братами, то ворогами «через непорозуміння». Ідеологія держави визначає як стратегію її розвитку, напрями діяльності органів влади, так і окремішність суспільства, а в сьогоднішній ситуації, у тому числі, засади протистояння російській агресивній українофобській пропаганді. Зазначене не суперечить нормі ч. 2 ст. 15 Конституції України, оскільки не передбачає нормативно-правового встановлення певної «державної ідеології» та визнання її загальнообов'язковості. В основу державної політики формування загальнонаціональної ідентичності має бути покладена ідея європейського вибору України, незалежності, суверенітету та територіальної цілісності Української держави, закріплена на законодавчому рівні.

Рекомендації

- **Кабінету Міністрів України:**

- ухвалити Стратегію гуманітарної політики України, розробка якої передбачалася п. 9 Програми діяльності Кабінету Міністрів України на 2015 р., важливою складовою якої повинно стати визначання напрямів політики зміцнення національної ідентичності українців. Ухвалення єдиного концептуального документа в гуманітарній сфері визначить єдиний підхід органів державної влади та дорадчих інституцій (зокрема, Міжнародної дорадчої ради, Національної ради реформ, Ради з питань національної

єдності при Президентові України, громадських рад при міністерствах культури, освіти та науки, Національній Раді з питань телебачення і радіомовлення та ін.) до проблем національного будівництва в Україні та може стати важливим консолідуючим чинником для українського суспільства в умовах гібридної агресії з боку Росії .

• Комітету Верховної Ради України з питань культури та духовності, Комітету Верховної Ради України з питань свободи слова та інформаційної політики, Комітету Верховної Ради України у закордонних справах, Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти, Комітету Верховної Ради України з питань національної безпеки і оборони:

- ініціювати процес денонсації угоди між Кабінетом Міністрів України й урядом РФ про інформаційно-культурні центри, на основі якої в Києві діє Російський центр науки і культури, враховуючи його активну роль у гібридній війні Росії проти України: фінансування псевдонаукових досліджень, організацію шкільних олімпіад та конкурсів з російської мови та літератури з подальшим вивезенням учасників до РФ тощо.

• Національній раді України з питань телебачення та радіомовлення:

- провести аудит та оприлюднити його результати стосовно структури власності та фінансових потоків тих вітчизняних ЗМІ, які займають приховану або відверто прокремлівську пропагандистську позицію, яка підриває дієздатність держави в її протидії російській агресії.

• Підрозділам МВС та СБУ:

- вжити невідкладних оперативних заходів щодо виявлення безпосередніх виконавців та замовників поширення сепаратистської символіки в регіонах України;

- з огляду на необхідність реалізації стратегії інтеграції національних меншин до української політичної нації, доцільно провести зустрічі з керівниками та найбільш активними представниками найбільш активних

національно-культурних товариств для координації та гармонізації спільної роботи. Можливо, зробити такі зустрічі регулярними.

• **Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти, Комітету Верховної Ради України у закордонних справах із залученням експертів та представників громадських організацій:**

- підготувати проект Закону України «Про державну мову» та пропозиції щодо змін до Закону України «Про національні меншини в Україні».

М. Т. Степико
відділ гуманітарної безпеки